

เครือข่ายธรรมชั้นแห่งคัมภีร์ทีฆนิกายและมัชฌิมนิกายในหนังสือพจนานุกรมพุทธศาสตร์
ฉบับประมวลธรรม และในพระไตรปิฎก: การศึกษาเชิงเปรียบเทียบ

Dhamma Networks of *Digha* and *Majjhima Nikayas* in the Dictionary of
Buddhism, Dhamma Compilation Edition
and *Tipitaka*: A Comparative Study

มนตรี วิวาทสุข^{1*}

Montree Wiwasukh^{1*}

บทคัดย่อ

งานวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการวิจัยเอกสารนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเชิงเปรียบเทียบเครือข่ายธรรมชั้นแห่งคัมภีร์ทีฆนิกายและมัชฌิมนิกายในหนังสือพจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม และในพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เก็บข้อมูล คือ ธรรมชั้นแห่งคัมภีร์ทีฆนิกายและมัชฌิมนิกายจากหนังสือพจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรมและพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์คำและโครงสร้างแล้วสังเคราะห์เป็นเครือข่ายธรรมและเปรียบเทียบระหว่างแหล่งข้อมูลและคัมภีร์

ผลการวิจัยพบว่า จำนวนหัวข้อธรรมแห่งทีฆนิกายและมัชฌิมนิกายโดยภาพรวมมี 860 หัวข้อ และ 4,942 ข้อ แบ่งเป็นในพจนานุกรมฯ 163 หัวข้อ และ 1,146 ข้อ ในพระไตรปิฎกฯ 697 หัวข้อ และ 3,796 ข้อ เมื่อเปรียบเทียบระหว่างคัมภีร์ พบว่า ในพจนานุกรมฯ จำนวนหัวข้อธรรมแห่งทีฆนิกายมากกว่ามัชฌิมนิกาย 47 หัวข้อ คือ 105 และ 58 เช่นเดียวกับในพระไตรปิฎกฯ ทีฆนิกายมากกว่ามัชฌิมนิกาย 227 หัวข้อ คือ 462 และ 235 หมวดธรรมที่มีจำนวนมากที่สุด คือ หมวด 4 ทั้งในพจนานุกรมฯ และพระไตรปิฎกฯ จำนวน 47 และ 161 เครือข่ายธรรมแห่งคัมภีร์ทีฆนิกายในหนังสือพจนานุกรมฯ เชื่อมโยงกันผ่านคำว่า “ธรรม” มากที่สุด 15 หัวข้อ รองลงมา คือ “กาม” 12 หัวข้อ และมัชฌิมนิกายมี 2 คำ คือ “กาย” และ “สัมมา” 6 หัวข้อ รองลงมา คือ “จิต” 5 หัวข้อ ในพระไตรปิฎกฯ มากที่สุดแห่งคัมภีร์ทีฆนิกายและมัชฌิมนิกาย คือ คำว่า “ธรรม” ต่างแต่จำนวนหัวข้อธรรมที่สัมพันธ์กัน กล่าว คือ คัมภีร์ทีฆนิกายมากกว่าคัมภีร์มัชฌิมนิกาย 85 หัวข้อ คือ 106 และ 21 รองลงมา คือ คำว่า “อริย” และ “อายตนะ” จำนวน 11 และ 6 หัวข้อ เมื่อพิจารณาโดยภาพรวม คำว่า “ธรรม” มีจำนวนมากที่สุด 142 หัวข้อ ดังนั้น “ธรรม” จึงเป็นคำแม่ข่ายของเครือข่ายธรรมที่กว้างขวางที่สุด

คำสำคัญ: เครือข่าย; ธรรมชั้น; ทีฆนิกาย; มัชฌิมนิกาย

^{1*}คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา จังหวัดชลบุรี 20131

Faculty of Humanities and Social Sciences, Burapha University, Chonburi 20131, Thailand

E-mail: montree.wi@go.buu.ac.th

*Corresponding author

Abstract

This qualitative documentary research aimed to comparatively study the network of doctrinal groups of the *Digha Nikaya* and the *Majjhima Nikaya* as they appear in the Dictionary of Buddhism: Dhamma Compilation Edition and the Thai *Tipitaka*: Mahachulalongkornrajavidyalaya Edition. The data consisted of doctrinal groups from the *Digha Nikaya* and the *Majjhima Nikaya* collected from the Dictionary of Buddhism: Dhamma Compilation Edition and the Thai *Tipitaka*: Mahachulalongkornrajavidyalaya Edition. The data were analyzed using lexical and structural analyses, then synthesized into Dhamma networks and compared across the two data sources and the canonical texts.

The research found that, in total, the doctrinal topics of the *Digha* and *Majjhima Nikayas* number 860 topics and 4,942 items. Of these, the dictionary accounts for 163 topics and 1,146 items, while the *Tipitaka* accounts for 697 topics and 3,796 items. A comparison between the *Nikayas* shows that, in the dictionary, the number of doctrinal topics in the *Digha Nikaya* exceeds those in the *Majjhima Nikaya* by 47 topics, namely 105 and 58 topics respectively. Likewise, in the *Tipitaka* the *Digha Nikaya* exceeds the *Majjhima Nikaya* by 227 topics, namely, 462 and 235, respectively. The doctrinal category with the greatest number of items is the fourfold category, in both the dictionary and in the *Tipitaka*, with 47 and 161 items, respectively. In the dictionary, the doctrinal network of the *Digha Nikaya* is most frequently linked through the term “*dhamma*” in 15 topics, followed by “*kama*” in 12 topics. For the *Majjhima Nikaya* there are two key terms, “*kaya*” and “*samma*,” each occurring in 6 topics each, followed by “*citta*” in 5 topics. In the *Tipitaka*, the most frequent term in the networks of both the *Digha* and *Majjhima Nikayas* is “*dhamma*,” differing only in the number of related topics: 106 and 21 topics, so that the *Digha Nikaya* exceeds the *Majjhima Nikaya* by 85 topics. The next most frequent terms are “*ariya*” and “*ayatana*,” with 11 and 6 topics, respectively. Considering the overall picture, the term “*dhamma*” appears in the largest number of topics, 142 in total; therefore, “*dhamma*” functions as the main hub term of the broadest dhamma network.

Keywords: network; doctrinal category; *Digha Nikaya*; *Majjhima Nikaya*

บทนำ

การศึกษาธรรมอย่างเป็นทางการสำหรับชาวราสในประเทศไทย คือ หลักสูตรธรรมศึกษาชั้นตรี โท และเอก โดยเนื้อหาประกอบด้วย 1) ทุกะ หมวด 2 จำนวน 9 หัวข้อ ได้แก่ ธรรมมีอุปการะมาก ธรรมเป็นโลกบาล ธรรมอันทำให้งาม บุคคลหาได้ยาก กรรมฐาน กาม บูชา ปฏิสันถาร และสุข 2) ดิเกะ หมวด 3 จำนวน 19 หัวข้อ ได้แก่ รัตนะ โอวาทของพระพุทธเจ้า พุจริต สุจริต อกุศลมูล กุศลมูล บุญกิริยาวัตถุ อกุศลวัตถุ กุศลวัตถุ อัคคี อธิปไตยยะ ญาณ ตัณหา ปิฎก พุทธจริยา วัฏฏะ สิกขา และสามัญญลักษณะ 3) จตุกกะ หมวด 4 จำนวน 14 หัวข้อ ได้แก่ วุฑฒิ จักร อดติ ปธาน อธิฐานธรรม อิทธิบาท พรหมวิหาร อริยสัจ อปัสเสนธรรม อัปปมัญญา พระอริยบุคคล สัมปรายิกัตถประโยชน์ มรรค และผล 4) ปัญจกะ หมวด 5 จำนวน 11 หัวข้อ ได้แก่ อนันตริยกรรม เวสัชชกรรมธรรม อัมมัสสวนานิสงส์ พละ ชันธ อนุพุททิภา มัจฉริยะ มาร นิเวธน์ ชันธ และเวทนา 5) ฉักกะ หมวด 6 จำนวน 4 หัวข้อ ได้แก่ คารวะ สาราณียธรรม จริต และธรรมคุณ 6) สัตตกะ หมวด 7 จำนวน 3 หัวข้อ ได้แก่ อริยทรัพย์ สปัปปีสธรรม และอปริหานิยธรรม 7) อัญญกะ หมวด 8 จำนวน 2 หัวข้อ ได้แก่ โลกธรรม และมรรค 8) นวกะ หมวด 9 จำนวน 2 หัวข้อ ได้แก่ พุทธคุณ และสังฆคุณ 9) ทสกะ หมวด 10 จำนวน 2 หัวข้อ ได้แก่ บารมี และบุญกิริยาวัตถุ 10) คิปปิปฏิบัติ หมวด 4 จำนวน 5 หัวข้อ ได้แก่ กรรม กิเลส ทิฐฐัมมิกัตถประโยชน์ มิตรปฏิรูป มิตรแท้ สังคหวัตถุ และธรรมของชาวราส หมวด 5 จำนวน 2 หัวข้อ ได้แก่ มิจฉาวณิชา และสมบัติของอุบาสก และ หมวด 6 จำนวน 2 หัวข้อ ได้แก่ ทิศ และอบายมุข 11) ธรรมวิจารณ์ ประกอบด้วยเนื้อหา 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนปรมาตถปฏิปทา จำนวน 6 หัวข้อ ได้แก่ นิพพิทา วิราคะ วิมุตติ วิสุทธิ สันติ และนิพพาน และ สังสารวัฏ จำนวน 6 หัวข้อ ได้แก่ คติ กรรม หัวใจสมถกัมมัฏฐาน พุทธคุณถา และวิปัสสนากัมมัฏฐาน (คณะสงฆ์และรัฐบาล, 2558) รวมทั้งสิ้น 87 หัวข้อ และ 339 ข้อ

แนวทางในการศึกษาเนื้อหาธรรมตามหลักสูตรธรรมศึกษาข้างต้นนั้นแบ่งเป็นหมวดตามจำนวนข้อธรรม ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางในการจัดกลุ่มธรรมตามหมวดในหนังสือพจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2553) ซึ่งประมวลธรรมมาจากพระไตรปิฎกและคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ รวม 340 หัวข้อ และข้อธรรมมากกว่า 1,651 ข้อ แสดงให้เห็นจำนวนหัวข้อและข้อธรรมจำนวนมากที่ไม่อยู่ในหลักสูตรธรรมศึกษา ดังนั้นผู้สนใจศึกษาธรรมให้ลึกซึ้งและกว้างขวางยิ่งขึ้นจึงไม่สามารถหยุดอยู่เพียงหลักสูตรอย่างเป็นทางการได้ จำเป็นต้องศึกษาจากแหล่งข้อมูลอื่นเพิ่มเติมโดยเฉพาะหนังสือพจนานุกรมฯ ดังกล่าว อย่างไรก็ตาม หนังสือพจนานุกรมฯ เองทำหน้าที่เป็นเพียงแนวทางหนึ่งเพื่อเข้าถึงการศึกษาธรรมจากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ คือ พระไตรปิฎก และคัมภีร์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง คำถามจึงเกิดขึ้นมาว่า ธรรมชั้นอื่นในพระไตรปิฎกที่ถูกคัดค้านมีจำนวนเท่าใดและจำนวนเท่าใดที่ไม่ถูกคัดมา

ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงเป็นความพยายามเพื่อแสดงธรรมชั้นอื่นในพระไตรปิฎกเบื้องต้นให้ผู้สนใจใช้เป็นแนวทางศึกษาได้อย่างสะดวก หากไม่แล้วธรรมชั้นอื่นจำนวนมากในพระไตรปิฎกอาจถูกละเลยไปเพราะยากต่อการเข้าถึง นอกจากนี้หนังสือพจนานุกรมฯ ยังได้จัดกลุ่มธรรมตามประเภทธรรมด้วย ซึ่งทำให้เห็นความเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายของ “คำ” และ “ธรรม” อันเป็นอีกแนวทางหนึ่งในการศึกษาธรรมซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะ “ธรรม” ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างโดดเดี่ยว แต่เกิดขึ้นเป็นเหตุ ปัจจัย และผลของกันและกัน (สัง.นิ.16/20/34-36) เพราะเหตุนี้ งานวิจัยนี้จึงนอกจากจะแสดงจำนวนธรรมชั้นแล้วยังจะเปรียบเทียบเครือข่ายธรรมชั้นของคัมภีร์สุตตันตปิฎก 2 คัมภีร์ คือ ทีฆนิกายและมัชฌิมนิกายเพื่อแสดงให้เห็นความเหมือนและต่างระหว่างจำนวนหัวข้อธรรมและข้อธรรมที่รวมกันเป็นเครือข่ายตามหมวดธรรม และประเภทธรรมในพระไตรปิฎกและพจนานุกรมฯ

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาเชิงเปรียบเทียบเครือข่ายธรรมชั้นแห่งคัมภีร์ทีฆนิกายและมัชฌิมนิกายในหนังสือพจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม และในพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิธีดำเนินการวิจัย

ขั้นตอนการวิจัย

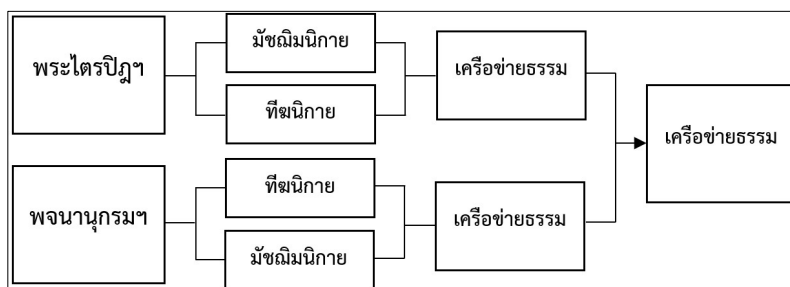
การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยวิธีวิจัยเอกสาร เก็บรวบรวมข้อมูล คือ ธรรมชั้นแห่งคัมภีร์ทีฆนิกายและมัชฌิมนิกายที่ปรากฏในหนังสือพจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม (พระพรหมคุณาภรณ์, 2553) และในพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) จากนั้นวิเคราะห์ข้อมูล

ด้วยการจัดกลุ่มตามหมวดธรรมและประเภทธรรมแล้วสังเคราะห์เป็นเครือข่ายธรรม และเปรียบเทียบเครือข่ายธรรมเป็นขั้นตอนสุดท้าย

กรอบแนวคิดการวิจัย

กรอบแนวคิดการวิจัยพัฒนาจากโครงสร้างและกระบวนการทำงานของโพธิปักขิยธรรม 37 ข้อ ซึ่งกระจายอยู่ในหัวข้อธรรม 7 หัวข้อ ได้แก่ สติปัฏฐาน 4 ข้อ สัมมปธาน 4 ข้อ อิทธิบาท 4 ข้อ อินทรีย์ 5 ข้อ พละ 5 ข้อ โพชฌงค์ 7 ข้อ และ อริยมรรคมีองค์ 8 (ที.ม.10/107/141) ธรรมบางข้อในหัวข้อธรรมบางหัวข้อสัมพันธ์กันเป็นเครือข่าย เช่น “สติ” เป็นข้อธรรมที่ปรากฏอยู่ในหัวข้อธรรม 5 หัวข้อ ได้แก่ สติปัฏฐาน อินทรีย์ พละ โพชฌงค์ และอริยมรรค “วิริยะ” เป็นข้อธรรมที่ปรากฏอยู่ในหัวข้อธรรม 6 หัวข้อ ได้แก่ สัมมปธาน อิทธิบาท อินทรีย์ พละ โพชฌงค์ และอริยมรรค ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ข้อธรรม คือ “สติ” และ “วิริยะ” เป็นแม่ข่ายของหัวข้อธรรม 5 และ 6 หัวข้อตามลำดับ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าธรรมไม่ได้เกิดขึ้นและดำเนินไปอย่างโดดเดี่ยวแต่เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย

งานวิจัยนี้จึงนำโครงสร้างและกระบวนการทำงานของโพธิปักขิยธรรมที่เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายธรรมมาเป็นแนวทางในการศึกษาเครือข่ายธรรมแห่งคัมภีร์ทีฆนิกายและมัชฌิมนิกายที่ปรากฏในแหล่งข้อมูล 2 แหล่ง คือ พระไตรปิฎกฯ และพจนานุกรมฯ แล้วเปรียบเทียบระหว่างแหล่งข้อมูลและคัมภีร์ ดังแผนภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย
ที่มา: สร้างโดยนักวิจัย (มนตรี วิวาทสุข)

ผลการวิจัย

คัมภีร์ทีฆนิกายแบ่งออกเป็น 3 วรรค ๆ ละ 1 เล่ม ได้แก่ สีสันธวรรค มหาวรรค และปาฎิภวรรค เขียนย่อเป็น “ที.สี.” “ที.ม.” และ “ที.ปา.” ตามลำดับ ส่วนคัมภีร์มัชฌิมนิกายแบ่งออกเป็น 3 ปัณณาสก์ ๆ ละ 1 เล่ม ได้แก่ มูลปัณณาสก์ มัชฌิมปัณณาสก์ และอุปปิปปัณณาสก์ เขียนย่อเป็น “ม.มู.” “ม.ม.” และ “ม.อุ.” ตามลำดับ ในคัมภีร์แต่ละเล่มนั้นมีข้อธรรมหลายข้อรวมกันเป็นหมวดธรรมหรือกลุ่มธรรม เรียกว่า “ธรรมชั้น” (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2561) ซึ่งพบว่าสามารถถูกนำมาจัดเป็นหมวดแบ่งตามจำนวนข้อธรรมและประเภทธรรมตามลักษณะและสภาวะธรรมข้อนั้น ๆ ดังต่อไปนี้

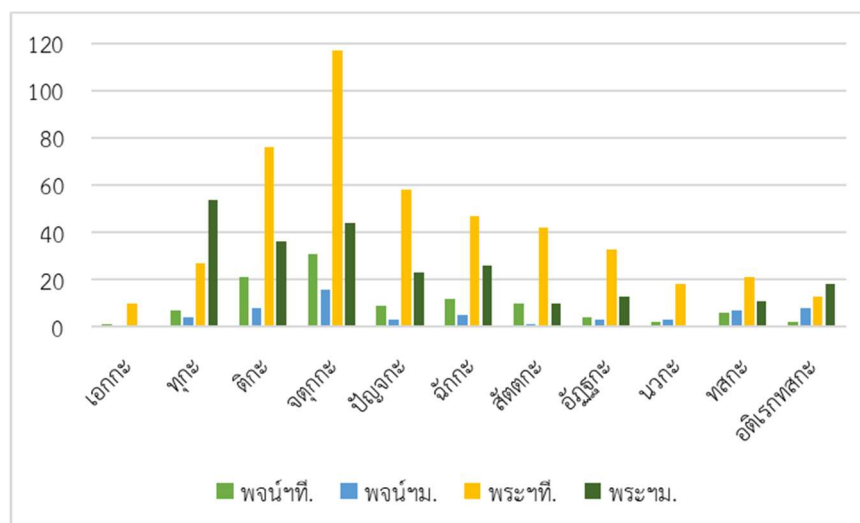
หมวดธรรม

ธรรมชั้นแห่งคัมภีร์ทีฆนิกายและมัชฌิมนิกายจัดกลุ่มตามจำนวนข้อธรรม แบ่งออกเป็น 11 หมวด ตั้งแต่หมวด 1 – 10 และหมวดเกิน 10 ซึ่งปรากฏในพจนานุกรมฯ และในพระไตรปิฎกฯ ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 หมวดธรรมแห่งคัมภีร์ทีฆนิกายและมัชฌิมนิกายในพจนานุกรมฯ และพระไตรปิฎกฯ

หมวด	พจนานุกรมฯ									พระไตรปิฎกฯ									รวม	
	รวม ที.สี. ที.ม. ที.ปา.				รวม ม.ม. ม.ม. ม.อุ.				รวม	รวม ที.สี. ที.ม. ที.ปา.				รวม ม.ม. ม.ม. ม.อุ.				รวม	หัวข้อ	ข้อ
เอกกะ	1	0	1	0	0	0	0	0	1	10	0	0	10	0	0	0	0	10	11	11
ทุกะ	7	0	3	4	4	2	0	2	11	27	5	9	13	54	11	11	32	81	92	184
ติกะ	21	1	2	18	8	4	4	0	29	76	9	4	63	36	18	12	6	112	141	423
จตุกกะ	31	3	6	22	16	8	2	6	47	117	17	29	71	44	14	17	13	161	208	832
ปัญจกะ	9	1	0	8	3	1	0	2	12	58	7	5	46	23	12	8	3	81	93	465
ฉกักะ	12	0	0	12	5	1	0	4	17	47	0	5	42	26	10	1	15	73	90	540
สัตตกะ	10	0	3	7	1	1	0	0	11	42	4	11	27	10	1	5	4	52	63	441
อัฐกะ	4	1	1	2	3	1	0	2	7	33	5	7	21	13	3	6	4	46	53	424
นวกะ	2	0	0	2	3	3	0	0	5	18	0	1	17	0	0	0	0	18	23	207
ทสกะ	6	0	0	6	7	5	1	1	13	21	3	1	17	11	1	4	6	32	45	450
อติเรกทสกะ	2	0	2	0	8	2	3	3	10	13	6	2	5	18	8	3	7	31	41	965
รวมหัวข้อ	105	6	18	81	58	28	10	20	163	462	56	74	332	235	78	67	90	697	860	
รวมข้อ	596	28	163	405	550	227	169	154	1146	2600	420	401	1779	1196	346	369	481	3796		4942

ที่มา: พัฒนาจากหนังสือพจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2553) โดย
นักวิจัย (มนตรี วิวาทสุข)

ภาพที่ 2 หมวดธรรมแห่งคัมภีร์ทีฆนิกายและมัชฌิมนิกายในพจนานุกรมฯ และพระไตรปิฎกฯ

ที่มา: สร้างโดยนักวิจัย (มนตรี วิวาทสุข)

หมายเหตุ: พจนฯ หมายถึง หนังสือพจนานุกรมฯ พระฯ หมายถึง พระไตรปิฎกฯ ที่ หมายถึง คัมภีร์ทีฆนิกาย และ ม. หมายถึง คัมภีร์มัชฌิมนิกาย

จากตารางและแผนภาพข้างต้นแสดงให้เห็นว่า จำนวนหัวข้อธรรมแห่งทีฆนิกายและมัชฌิมนิกายโดยภาพรวมมี 860 หัวข้อ และ 4,942 ข้อ แบ่งเป็นในพจนานุกรมฯ 163 หัวข้อ และ 1146 ข้อ ในพระไตรปิฎกฯ 697 หัวข้อ และ 3,796 ข้อ ตามลำดับ

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบจำนวนหัวข้อธรรมระหว่างแหล่งข้อมูล พบว่า หัวข้อธรรมแห่งทีฆนิกายในพจนานุกรมฯ น้อยกว่าในพระไตรปิฎกฯ จำนวน 357 หัวข้อ คือ 105 และ 462 ตามลำดับ เช่นเดียวกับมัชฌิมนิกาย หัวข้อธรรมในพจนานุกรมฯ ก็มีจำนวนน้อยกว่าในพระไตรปิฎก 177 หัวข้อ คือ 58 และ 235 ตามลำดับ

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบจำนวนหัวข้อธรรมระหว่างคัมภีร์ พบว่า ในพจนานุกรม ๓ จำนวนหัวข้อธรรม แห่งที่ขนิทายมากกว่ามัชฌิมนิกาย 47 หัวข้อ คือ 105 และ 58 ตามลำดับ เช่นเดียวกับในพระไตรปิฎกฯ หัวข้อธรรม แห่งที่ขนิทายก็มีจำนวนมากกว่ามัชฌิมนิกาย 227 หัวข้อ คือ 462 และ 235 ตามลำดับ

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบจำนวนหัวข้อธรรมที่มีจำนวนมากที่สุดและน้อยที่สุดระหว่างแหล่งข้อมูล พบว่า หมวด ธรรมที่มีจำนวนมากที่สุด คือ หมวด 4 ทั้งในพจนานุกรมฯ และพระไตรปิฎกฯ จำนวน 47 และ 161 ตามลำดับ แต่ในหมวดที่มีจำนวนหัวข้อธรรมรองลงมาต่างกัน กล่าวคือ ในพจนานุกรมฯ คือ หมวด 3 ส่วนในพระไตรปิฎกฯ คือ หมวด 2 จำนวน 29 และ 112 ตามลำดับ ในขณะที่หมวดที่มีจำนวนหัวข้อธรรมน้อยที่สุด คือ หมวด 1 เหมือนกัน จำนวน 1 และ 10 ตามลำดับ

ประเภทธรรม

ธรรมชั้นแห่งคัมภีร์ที่ขนิทายและมัชฌิมนิกายในหนังสือพจนานุกรมฯ แบ่งหัวข้อธรรมออกเป็น 10 ประเภท ได้แก่ 1) ธรรมที่เป็นหลักใหญ่ใจความ 2) ธรรมสำหรับทุกคน 3) ธรรมเพื่อความดีงามแห่งสังคม 4) ธรรมสำหรับศฤงคาร หรือผู้ครองเรือน 5) ธรรมสำหรับอุบาสก คือ ผู้ใกล้ชิดศาสนา 6) ธรรมสำหรับภิกษุสงฆ์ 7) สภาธรรม คือ ธรรมดา และธรรมชาติ 8) ปฏิบัติธรรม 9) พระพุทธศาสนา 10) พิเศษ คือ ธรรมเกี่ยวกับการศึกษา ดังตารางที่ 2 ทั้งนี้ พระไตรปิฎกฯ ไม่ได้จัดประเภทธรรมไว้ จึงไม่แสดงไว้ในที่นี้

จากตารางที่ 2 แสดงให้เห็นว่า ธรรมชั้นแห่งคัมภีร์ที่ขนิทายและมัชฌิมนิกายในหนังสือพจนานุกรมฯ กระจาย อยู่ในประเภทธรรมครบทั้ง 10 ประเภท รวมจำนวน 233 หัวข้อ เรียงลำดับจากประเภทที่มีหัวข้อธรรมมากไปน้อย ได้แก่ ประเภทที่ 7 8 2 9 1 10 6 4 3 และ 5 จำนวน 58 56 22 21 20 15 14 10 9 และ 8 หัวข้อ โดยคัมภีร์ที่ขนิทาย มีจำนวนมากกว่ามัชฌิมนิกาย 79 หัวข้อ คือ 156 และ 77 หัวข้อ ตามลำดับ

เมื่อพิจารณารายคัมภีร์ คัมภีร์ที่ขนิทาย สีสันวรรค ครอบคลุม 5 ประเภท ได้แก่ ประเภทที่ 6 – 10 มหารวรรค 8 ประเภท ได้แก่ ประเภทที่ 1 – 3 และ 6 – 10 ส่วนปาฏิหาริยวรรคครบทุกประเภท ในขณะที่คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มุลปณณาสก์ ครอบคลุม 8 ประเภท ได้แก่ ประเภทที่ 1 – 2 และ 5 – 10 มัชฌิมนปณณาสก์ 4 ประเภท ได้แก่ ประเภท ที่ 6 – 9 อุปริปณณาสก์ 8 ประเภท ได้แก่ 1 – 3 5 – 8 และ 10

เมื่อพิจารณาประเภทธรรมที่หัวข้อธรรมปรากฏมากที่สุดและน้อยที่สุด พบว่า ประเภทธรรมแห่งคัมภีร์ที่ขนิทาย และมัชฌิมนิกายที่มีหัวข้อธรรมปรากฏมากที่สุด คือ ประเภทที่ 8 และ 7 จำนวน 38 และ 24 หัวข้อรองลงมา คือ ประเภทที่ 7 และ 8 จำนวน 34 และ 18 หัวข้อ ส่วนประเภทธรรมที่หัวข้อธรรมปรากฏน้อยที่สุด คือ ประเภทที่ 5 และ 3 จำนวน 4 และ 1 หัวข้อ ตามลำดับ

เครือข่ายธรรมในหนังสือพจนานุกรมฯ

ผลการวิจัยแสดงให้เห็นถึงเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างหัวข้อธรรมแต่ละประเภทธรรมผ่านทาง “คำ/ข้อ” เดียวกันแห่งที่ขนิทายและมัชฌิมนิกายที่ปรากฏในหนังสือพจนานุกรมฯ ดังนี้

1. เครือข่ายธรรมในหนังสือพจนานุกรมฯ: คัมภีร์ที่ขนิทาย

คำที่สัมพันธ์กับหัวข้อธรรมแห่งคัมภีร์ที่ขนิทายในหนังสือพจนานุกรมฯ ตั้งแต่ 2 หัวข้อขึ้นไปรวมกันเป็น เครือข่าย เรียงลำดับจากมากไปน้อยดังนี้

- 1.1 คำ/ข้อที่สัมพันธ์กับหัวข้อ 15 หัวข้อ คือ คำว่า “ธรรม” ได้แก่ 1) จักรวรรดิวัตร: ธรรมาธิปไตย 2) เจตนา: ธรรมสัญญาเจตนา 3) ตัณหา: ธรรมตัณหา 4) นาถกรรมธรรม: ธรรมกามตา 5) ปาพจน์: ธรรม 6) โภชนะ: ธรรมวิจยะ 7) มัจฉริยะ: ธรรมมัจฉริยะ 8) สติปัญญา: ธรรมานุสสนาสติปัญญา 9) สังเวชนียสถาน: ธรรมจักกัปปวัตตนสถาน 10) สัญญา: ธรรมสัญญา 11) สปปุริสธรรม: ธรรมญญา 12) โสตาปัตติยังคะ: ธรรมานุสสนาปฏิบัติ 13) อธิปไตย: ธรรมาธิปไตย 14) อริยบุคคล: ธรรมานุสสนา 15) อายตนะภายนอก: ธรรมารมณ

ตารางที่ 2 ประเภทธรรมแห่งคัมภีร์ที่ชนิกายแล่มขัณนิภายในพจนานุกรมฯ

ประเภทธรรม	ที่ชนิกาย				มัชฌิมนิกาย				รวม
	รวม	ที.ส.	ที.ม.	ที.ปา.	รวม	ม.ม.	ม.ม.	ม.อุ.	
I.ธรรมที่เป็นหลักใหญ่ใจความ	15	0	6	9	5	2	0	3	20
1.ธรรมที่เป็นหลักทั่วไป (หรือมีขอบเขตครอบคลุม)	1	0	1	0	0	0	0	0	1
2.ธรรมที่เป็นหลักการสำคัญ (จัดโดยสงเคราะห์ในอริยสัจ 4)									
ก.ปริยไญยธรรม และธรรมที่เกี่ยวข้อง	1	0	0	1	1	0	0	1	2
ข.ปหาดัพพธรรม และธรรมที่เกี่ยวข้อง	1	0	1	0	0	0	0	0	1
ค.สังกิตตัพพธรรม และธรรมที่เกี่ยวข้อง	1	0	0	1	0	0	0	0	1
ง.ภาเวตัพพธรรม ธรรมที่พึงปฏิบัติ (ไม่จำกัดตามลำดับจำนวน)	11	0	4	7	4	2	0	2	15
II.ธรรมสำหรับทุกคน	17	0	2	15	5	2	0	3	22
1.ธรรมเพื่อเป็นคุณสมบัติของสัปปุริสชน (หรือธรรมเพื่อเสริมความเป็นมนุษย์)	7	0	0	7	1	0	0	1	8
2.ธรรมเพื่อดำเนินชีวิตให้องงามบรรลุประโยชน์สุข	9	0	1	8	3	2	0	1	12
3.ธรรมเพื่อพิจารณาเตือนสติมิให้ประมาท	1	0	1	0	1	0	0	1	2
III.ธรรมเพื่อความดีงามแห่งสังคม	8	0	2	6	1	0	0	1	9
1.ธรรมเพื่อส่งเสริมชีวิตที่ดีร่วมกัน	3	0	1	2	1	0	0	1	4
2.ธรรมเพื่อปกครอง คือจัดและคุ้มครองชีวิตที่ดีร่วมกัน	5	0	1	4	0	0	0	0	5
IV.ธรรมสำหรับคฤหัสถ์หรือผู้ครองเรือน	10	0	0	10	0	0	0	0	10
1.ธรรมเพื่อชีวิตครอบครัว	1	0	0	1	0	0	0	0	1
2.ธรรมเพื่อความสัมพันธ์ในสังคม	4	0	0	4	0	0	0	0	4
3.ธรรมเพื่อความอยู่ดีทางเศรษฐกิจ	1	0	0	1	0	0	0	0	1
4.ธรรมที่คฤหัสถ์พึงหลีกเลี่ยง	4	0	0	4	0	0	0	0	4
V.ธรรมสำหรับอุบาสก คือ ผู้ใกล้ชิดศาสนา	4	0	0	4	4	2	0	2	8
1.ธรรมที่พึงมี พึงปฏิบัติ	1	0	0	1	1	0	0	1	2
2.ธรรมที่พึงหลีกเลี่ยง	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3.ธรรมที่พึงทราบเพื่อเสริมการปฏิบัติ	3	0	0	3	3	2	0	1	6
VI.ธรรมสำหรับภิกษุสงฆ์	9	1	2	6	5	1	1	3	14
1.ธรรมเพื่อความดีงามในฐานะเป็นภิกษุ	4	0	1	3	3	0	1	2	7
2.ธรรมเพื่อความดีงามในฐานะเป็นสมาชิกแห่งสงฆ์	3	0	1	2	2	1	0	1	5
3.ธรรมเพื่อความดีงาม ความสำเร็จในฐานะเป็นผู้สั่งสอน	2	1	0	1	0	0	0	0	2
VII.สภาวะธรรม: ธรรมตาและธรรมชาติ	34	1	3	30	24	13	4	7	58
1.ธรรมตา หรือ กฎธรรมชาติ	1	0	0	1	3	3	0	0	4
2.สภาวะอันพึงรู้ตามที่เป็น	12	1	2	9	12	5	2	5	24
3.สภาวะเนื่องด้วยระดับชีวิตจิตใจของสัตว์	7	0	0	7	4	2	0	2	11
4.สภาวะอันเป็นโทษ อกุศลธรรมอันพึงละ	14	0	1	13	5	3	2	0	19
VIII.ปฏิบัติธรรม	38	2	6	30	18	8	2	8	56
1.หลัก วิธีการ ข้อปฏิบัติ อุปกรณ์ และคุณสมบัติ ที่เกื้อหนุนการปฏิบัติ	26	0	5	21	17	7	2	8	43
2.ผลสำเร็จของการปฏิบัติธรรมและเครื่องกำหนดผลในการปฏิบัติ	9	1	1	7	1	1	0	0	10
3.บุคคลผู้บรรลุผลแห่งการปฏิบัติ	3	1	0	2	0	0	0	0	3
IX.พระพุทธศาสนา	10	2	5	3	11	7	4	0	21
1.หลักศาสนา	5	1	3	1	2	1	1	0	7
2.ศาสนคุณ	5	1	2	2	7	6	1	0	12
3.ความเชื่อและการปฏิบัตินอกหลักพุทธศาสนา	0	0	0	0	2	0	2	0	2
X.พิเศษ: ธรรมเกี่ยวกับการศึกษา	11	1	2	8	4	2	0	2	15
รวม	156	7	28	121	77	37	11	29	233

ที่มา: พัฒนาจากหนังสือพจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2553) โดย
นักวิจัย (มนตรี วิวาห์สุข)

1.2 คำ/ข้อที่สัมพันธ์กับหัวข้อ 12 หัวข้อ คือ คำว่า “กาม” ได้แก่ 1) กรรมกิเลส: กามสมุจฉาจารย์ 2) กุศลกรรมบถ: กามสมุจฉาจารย์ เวมณี 3) ภาพ: กามภาพ 4) ภูมิ: กามสุคติภูมิ 5) โยคะ: กามโยคะ 6) ศิล: กามสมุจฉาจารย์ เวมณี 7) อกุศลกรรมบถ: กามสมุจฉาจารย์ 8) อนุพุทพิกถา: กามาทีนวกถา 9) อนุสัย: กามราคะ 10) อาสวะ: กามาสวะ 11) อุปาทาน: กามุปาทาน 12) โฆษะ: กาโมฆะ

1.3 คำ/ข้อที่สัมพันธ์กับหัวข้อ 8 หัวข้อ คือ คำว่า “กาย” ได้แก่ 1) ทุกข์: กายิกทุกข์ 2) ทุจริต: กายทุจริต 3) วิญญาน: กายวิญญาน 4) สติปัฏฐาน: กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน 5) สัมผัส: กายสัมผัส 6) สุจริต: กายสุจริต 7) อริยบุคคล: กายสักขี 8) อายตนะภายใน: กาย

1.4 คำ/ข้อที่สัมพันธ์กับหัวข้อ 8 หัวข้อ คือ คำว่า “รูป” ได้แก่ 1) เจตนา: รูปสัญญาเจตนา 2) ฌาน: รูปฌาน 3) ตัณหา: รูปตัณหา 4) ภาพ: รูปภาพ 5) ภูมิ: รูปาวจรภูมิ 6) สัญญา: รูปสัญญา 7) อนุพุทพิกถา: รูปฌาน 8) อายตนะภายนอก: รูป

1.5 คำ/ข้อที่สัมพันธ์กับหัวข้อ 8 หัวข้อ คือ คำว่า “ศีล” ได้แก่ 1) ธรรมชั้น: ศีลชั้น 2) ธรรมมีอุปการะมาก: ศีล 3) นาถกรณธรรม: ศีล 4) บุญกิริยาวัตถุ: ศีลมัย บุญกิริยาวัตถุ 5) สารณียธรรม: ศีลสามัญญตา 6) อนุพุทพิกถา: ศีลภา 7) อริยทรัพย์: ศีล 8) อุปาทาน: สิลัพพตูปาทาน

1.6 คำ/ข้อที่สัมพันธ์กับหัวข้อ 7 หัวข้อ คือ คำว่า “มโน” ได้แก่ 1) ทุจริต: มโนทุจริต 2) วิชชา: มโนมยิทธิ 3) วิญญาน: มโนวิญญาน 4) สัมผัส: มโนสัมผัส 5) สุจริต: มโนสุจริต 6) อายตนะภายใน: มโน 7) อาหาร: มโนสัญญาเจตนาหาร

1.7 คำ/ข้อที่สัมพันธ์กับหัวข้อ 6 หัวข้อ คือ คำว่า “ปัญญา” ได้แก่ 1) ธรรมชั้น: ปัญญาชั้น 2) ธรรมมีอุปการะมาก: ปัญญา 3) พละ: ปัญญา 4) อธิษฐาน: ปัญญา 5) อริยทรัพย์: ปัญญา 6) อริยบุคคล: ปัญญาวิมุต

1.8 คำ/ข้อที่สัมพันธ์กับหัวข้อ 6 หัวข้อ คือ คำว่า “ทิวฐิ” ได้แก่ 1) โยคะ: ทิวฐิโยคะ 2) สารณียธรรม: ทิวฐิสามัญญตา 3) อนุสัย: ทิวฐิ 4) อริยบุคคล: ทิวฐิปัตตะ 5) อุปาทาน: ทิวฐิอุปาทาน 6) โฆษะ: ทิวฐิโฆษะ

1.9 คำ/ข้อที่สัมพันธ์กับหัวข้อ 5 หัวข้อ คือ คำว่า “สติ” ปรากฏใน 5 หัวข้อธรรม ดังนี้ 1) ธรรมมีอุปการะมาก: สติ 2) นาถกรณธรรม: สติ 3) พละ: สติ 4) โพชฌงค์: สติ 5) โพธิปักขิยธรรม: สติปัฏฐาน

2. เครือข่ายธรรมในหนังสือพจนานุกรมฯ: คัมภีร์มัชฌิมนิกาย

คำที่สัมพันธ์กับหัวข้อธรรมแห่งคัมภีร์มัชฌิมนิกายในหนังสือพจนานุกรมฯ ตั้งแต่ 2 หัวข้อขึ้นไปรวมกันเป็นเครือข่าย เรียงลำดับจากมากไปน้อยดังนี้

2.1 คำ/ข้อที่สัมพันธ์กับหัวข้อ 6 หัวข้อ มี 2 คำ/ข้อ ได้แก่ คำว่า “กาย” และ “สัมมา” ดังนี้

2.1.1 ข้อที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า “กาย” สัมพันธ์กับหัวข้อ 6 หัวข้อ ได้แก่ 1) กรรม: กายกรรม 2) สังขาร-1: กายสังขาร 3) สังขาร-2: กายสังขาร 4) สติปัฏฐาน: กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน 5) อายตนะภายใน: กาย 6) โพธิปักขิยธรรม: กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน

2.1.2 ข้อที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า “สัมมา” สัมพันธ์กับหัวข้อ 6 หัวข้อ ได้แก่ 1) เวสัชชชะ/เวสัชชญาณ: สัมมาสัมพุทธบุพปติ 2) มรรคมงคล/อัฐังคิกมรรค: สัมมาสัมมัคคะ 3) พุทธคุณ: สมมาสมพุทโธ 4) กุศลกรรมบถ-2: สมมาทิวฐิโก โทติ ฯเปฯ 5) สัมมัตตะ: สัมมาสัมมัคคะ 6) โพธิปักขิยธรรม: สัมมาสัมมัคคะ

2.2 คำ/ข้อที่สัมพันธ์กับหัวข้อ 5 หัวข้อ มี 1 คำ/ข้อ คือ ข้อที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า “จิต” สัมพันธ์กับหัวข้อ 5 หัวข้อ ได้แก่ 1) สังขาร-1: จิตตสังขาร 2) สังขาร-2: จิตตสังขาร/มโนสังขาร 3) สติปัฏฐาน: จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน 4) วิสุทธิ: จิตตวิสุทธิ 5) โพธิปักขิยธรรม: จิตตะ

2.3 คำ/ข้อที่สัมพันธ์กับหัวข้อ 4 หัวข้อ มี 3 คำ/ข้อ ได้แก่ คำว่า “กาม” “ศีล” และ “รูป” ดังนี้

2.3.1 ข้อที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า “กาม” สัมพันธ์กับ 1) ภาพ: กามภาพ 2) อุปาทาน: กามุปาทาน 3) กุศลกรรมบถ-2: กามสมุจฉาจารย์ บหาย ฯเปฯ 4) ภูมิ: กามสุคติภูมิ

2.3.2 “ศีล” สัมพันธ์กับ 1) กับอุปาทาน: สิลัพพตูปาทาน 2) วิสุทธิ: ศีลวิสุทธิ 3) กถาวัตถุ: ศีลภา 4) จรณะ: ศีลสัมปทา

2.3.3 “รูป” สัมพันธ์กับ 1) กามคุณ: รูปะ 2) ภาพ: รูปภาพ 3) ปิยรูปสาตรูป: รูป-วิญญาน 4) ภูมิ: รูปาวจรภูมิ

2.4 คำ/ข้อที่สัมพันธ์กับหัวข้อ 3 หัวข้อ มี 9 คำ/ข้อ ได้แก่ คำว่า “วชิ” “วาโย” “มโน” “วิญญาน” “เตโช” “ปฐวี” “ปัญญา” “อาโป” และ “ธรรม” ดังนี้

- 2.4.1 ข้อที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า “**วจี**” สัมพันธ์กับ 1) กรรม: วจีกรรม 2) สังขาร-1: วจีสังขาร 3) สังขาร-2: วจีสังขาร
- 2.4.2 “**วาโย**” สัมพันธ์กับ 1) ธาตุ: วาโยธาตุ 2) ธาตุกัมมัญฐาน (4): วาโยธาตุ 3) ธาตุกัมมัญฐาน (6): วาโยธาตุ
- 2.4.3 “**มโน**” สัมพันธ์กับ 1) กรรม: มโนกรรม 2) อาหาร: มโนสัญญาเจตนาหาร 3) อายตนะภายใน: มโน
- 2.4.4 “**วิญญาน**” สัมพันธ์กับ 1) ธาตุ: วิญญานธาตุ 2) ธาตุกัมมัญฐาน: วิญญานธาตุ 3) อาหาร: วิญญานาหาร
- 2.4.5 “**เตโช**” สัมพันธ์กับ 1) ธาตุ: เตโชธาตุ 2) ธาตุกัมมัญฐาน: เตโชธาตุ 3) ธาตุกัมมัญฐาน: เตโชธาตุ
- 2.4.6 “**ปฐวี**” สัมพันธ์กับ 1) ธาตุกัมมัญฐาน: ปฐวีธาตุ 2) ธาตุ: ปฐวีธาตุ 3) ธาตุกัมมัญฐาน: ปฐวีธาตุ
- 2.4.7 “**ปัญญา**” สัมพันธ์กับ 1) อธิษฐาน/อธิษฐานธรรม: ปัญญา 2) กถาวัตถุ: ปัญญาภา 3) โพธิปักขิยธรรม: ปัญญา
- 2.4.8 “**อาโป**” สัมพันธ์กับ 1) ธาตุ: อาโปธาตุ 2) ธาตุกัมมัญฐาน (4): อาโปธาตุ 3) ธาตุกัมมัญฐาน (6): อาโปธาตุ
- 2.4.9 “**ธรรม**” สัมพันธ์กับ 1) ธรรมสมาทาน: ธรรมสมาทานที่ให้สุขในปัจจุบัน และมีสุขเป็นวิบากต่อไป
- 2) สติปัญญา: ธรรมานุสสนาสติปัญญา 3) โพธิปักขิยธรรม: ธรรมวิจยะ
- 2.5 คำ/ข้อที่สัมพันธ์กับหัวข้อ 2 หัวข้อ มี 16 คำ/ข้อ ได้แก่ คำว่า “**วิริยะ**” เป็นต้น ดังนี้
- 2.5.1 ข้อที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า “**วิริยะ**” สัมพันธ์กับ 1) กถาวัตถุ: วิริยารัมภกถา 2) โพธิปักขิยธรรม: วิริยะ
- 2.5.2 “**กรรม**” สัมพันธ์กับ 1) เทวทูต: กรรมกถา 2) ทศพลญาณ/ตถาคตญาณ: กรรมวิปากญาณ
- 2.5.3 “**จตุตถ**” สัมพันธ์กับ 1) ฌาน/รูปฌาน: จตุตถฌาน 2) จรณะ: จตุตถฌาน
- 2.5.4 “**ตติย**” สัมพันธ์กับ 1) ฌาน/รูปฌาน: ตติยฌาน 2) จรณะ: ตติยฌาน
- 2.5.5 “**ทวิ**” สัมพันธ์กับ 1) อุปาทาน: ทวิอุปาทาน 2) วิสุทธิ: ทวิวิสุทธิ
- 2.5.6 “**ทุติย**” สัมพันธ์กับ 1) ฌาน/รูปฌาน: ทุติยฌาน 2) จรณะ: ทุติยฌาน
- 2.5.7 “**ปฏิปทา**” สัมพันธ์กับ 1) อนุตตรียะ: ปฏิปทานุตตรียะ 2) วิสุทธิ: ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ
- 2.5.8 “**ปฐม**” สัมพันธ์กับ 1) ฌาน/รูปฌาน: ปฐมฌาน 2) จรณะ: ปฐมฌาน
- 2.5.9 “**ปหาน**” สัมพันธ์กับ 1) ธรรม: ปหานธรรม 2) โพธิปักขิยธรรม: ปหานปธาน
- 2.5.10 “**ภาวนา**” สัมพันธ์กับ 1) ธรรม: ภาเวตัพพะธรรม 2) โพธิปักขิยธรรม: ภาวนาปธาน
- 2.5.11 “**เวทนา**” สัมพันธ์กับ 1) สติปัญญา: เวทนานุสสนาสติปัญญา 2) โพธิปักขิยธรรม: เวทนานุสสนาสติปัญญา
- 2.5.12 “**อรุ**” สัมพันธ์กับ 1) ภพ: อรุภพ 2) ภูมิ: อรุปาวจรภูมิ
- 2.5.13 “**อากาศ**” สัมพันธ์กับ 1) ธาตุ: อากาศธาตุ 2) ธาตุกัมมัญฐาน: อากาศธาตุ
- 2.5.14 “**วิมุต**” สัมพันธ์กับ 1) อนุตตรียะ: วิมุตตานุตตรียะ 2) กถาวัตถุ: วิมุตติกถา
- 2.5.15 “**สมาธิ**” สัมพันธ์กับ 1) กถาวัตถุ: สมาธิกถา 2) โพธิปักขิยธรรม: สมาธิ
- 2.5.16 “**โลก**” สัมพันธ์กับ 1) พุทธคุณ: โลกวิทู 2) อันทคาคิกทวิภูมิ: โลกเที่ยง

เครือข่ายธรรมในพระไตรปิฎก

1. เครือข่ายธรรมในพระไตรปิฎก: คัมภีร์ที่มกนิยาย

คำที่สัมพันธ์กับหัวข้อธรรมแห่งคัมภีร์ที่มกนิยายในพระไตรปิฎกฯ ตั้งแต่ 2 หัวข้อขึ้นไปรวมกันเป็นเครือข่ายเรียงลำดับจากมากไปน้อยดังนี้

1.1 คำที่สัมพันธ์กับหัวข้อ 106 หัวข้อ คือ คำว่า “**ธรรม**” ปรากฏใน “ธรรม 2 และ 3” “ธรรมชั้น 4” “ธรรมที่ควรกำหนดรู้ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 และ 10” “ธรรมที่ควรเจริญ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 และ 10” “ธรรมที่ควรทำให้แจ้ง 1 2 3 4 5 6 7 8 9 และ 10” “ธรรมที่ควรรู้ยิ่ง 1 2 3 4 5 6 7 8 9 และ 10” “ธรรมที่ควรละ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 และ 10” “ธรรมที่ควรให้เกิดขึ้น 1 2 3 4 5 6 7 8 9 และ 10” “ธรรมที่แทงตลอดได้ยาก 1 2 3 5 6 7 8 9 และ 10” “ธรรมที่แทงตลอดได้ยาก 4” “ธรรมที่เป็นบริหารแห่งสมาธิ 7” ธรรมที่เป็นไปในฝ่ายคุณวิเศษ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 และ 10” “ธรรมที่เป็นไปในฝ่ายเสื่อม 1 2 3 4 5 6 7 8 9 และ 10” “ธรรมที่มีอุปการะมาก 1 2 3 4 5 6 7 8 9 และ 10” “ธรรมบท 4” และ “ธรรมสำหรับผู้เป็นโจทก์ 5”

1.2 คำที่สัมพันธ์กับหัวข้อ 11 หัวข้อ คือ คำว่า “**อริย**” ปรากฏใน “อริยชั้น 3” “อริยทรัพย์ 7” “อริยธรรม 4” “อริยผล 4” “อริยมรรคมีองค์ 8” 2 หัวข้อ “อริยวงศ์ 4” “อริยวาส 10” “อริยโหหาร 4” และ “อริยสัง 4” 2 หัวข้อ

- 1.3 คำที่สัมพันธ์กับหัวข้อ 8 หัวข้อ คือ คำว่า “โทษ” ปรากฏใน “โทษของคนทุศีล 5” “โทษแห่งการคบคนชั่วเป็นมิตร 6” “โทษแห่งการเที่ยวกลางคืน 6” “โทษแห่งการเที่ยวดูมหรสพ 6” “โทษแห่งการเล่นการพนันอันเป็นเหตุแห่งความประมาท 6” “โทษแห่งความเกียจคร้าน 6” “โทษแห่งศีลวิบัติของบุคคลผู้ทุศีล 5” และ “โทษแห่งสุราเมรัย 6”
- 1.4 คำที่สัมพันธ์กับหัวข้อ 7 หัวข้อ คือ คำว่า “มิตร” ปรากฏใน “มิตรเทียม 4” “มิตรแท้ 4” “มิตรแนะนำประโยชน์ 4” “มิตรมีความรักใคร่ 4” “มิตรมีอุปการะ 4” “มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ 4” และ “มิตรสหายย่อมอนุเคราะห์กุลบุตรด้วยหน้าที่ 5”
- 1.5 คำที่สัมพันธ์กับหัวข้อ 6 หัวข้อ คือ คำว่า “อายตนะ” ปรากฏใน “อายตนะ 2” “อายตนะภายนอก 6” 2 หัวข้อ “อายตนะภายใน 6” 2 หัวข้อ และ “อายตนะภายในและอายตนะภายนอก 6”
- 1.6 คำที่สัมพันธ์กับหัวข้อ 5 หัวข้อ มี 4 คำ ได้แก่ คำว่า “กุศล” “คติ” “เหตุ” และ “อกุศล” ดังนี้
- 1.6.1 “กุศล” ปรากฏใน “กุศลกรรมบถ 10” “กุศลมูล 3” “กุศลวิตก 3” “กุศลสังกัปปะ 3” และ “กุศลสัญญา 3”
- 1.6.2 “คติ” ใน “คติ 2” 2 หัวข้อ “คติ 5” และ “คติมหาบุรุษ 2”
- 1.6.3 “เหตุ” ใน “เหตุ 4” “เหตุ 6” “เหตุเกิดขึ้นแห่งต้นหา 4” “เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดแผ่นดินไหวอย่างรุนแรง 8” และ “เหตุแห่งวิมุตติ 5”
- 1.6.4 “อกุศล” ใน “อกุศลกรรมบถ 10” “อกุศลมูล 3” 2 หัวข้อ “อกุศลสังกัปปะ 3” และ “อกุศลสัญญา 3”
- 1.7 คำที่สัมพันธ์กับหัวข้อ 4 หัวข้อ มี 8 คำ ได้แก่ คำว่า “แก้ว” เป็นต้น ดังนี้
- 1.7.1 “แก้ว” ปรากฏใน “แก้ว 7” 3 หัวข้อ และ “แก้วของพระเจ้ามหาสุทิสสนะ 7”
- 1.7.2 “คน” ใน “คนดีแต่พูด 4” “คนที่เป็นเพื่อชักนำในทางเสื่อม 4” “คนที่เอาประโยชน์จากผู้อื่นอย่างเดียว 4” และ “คนพูดประจบ 4”
- 1.7.3 “ทิฏฐิ” ใน “ทิฏฐิ 62” “ทิฏฐิฉัณนิพพานวาทะ 5” “ทิฏฐินิสัยที่สหระคตด้วยชั้นธรรมาสน์ 16” และ “ทิฏฐินิสัยที่สหระคตด้วยชั้นธรรมาสน์ 16”
- 1.7.4 “ธาตุ” ใน “ธาตุ 3” “ธาตุ 4” “ธาตุ 6” และ “ธาตุที่สลัด 5”
- 1.7.5 “บุคคล” ใน “บุคคล 3” “บุคคล 4” “บุคคล 7” และ “บุคคลที่เห็นชอบตามพระราชดำริ 4”
- 1.7.6 “วิญญูญาณ” ใน “วิญญูญาณ 6” “วิญญูญาณฐิติ 4” และ “วิญญูญาณฐิติ 7” 2 หัวข้อ
- 1.7.7 “วิธี” ใน “วิธีการของพุทธศาสนา 6” “วิธีการบรรลุโอกาส 3” “วิธีกำจัดเสี้ยนหนาม คือ โจร 3” และ “วิธีสั่งสอน 4”
- 1.7.8 “อนุปพพ” ใน “อนุปพพนิโรธ 9” “อนุปพพวิหารธรรม 9” และ “อนุปพพพิภวา 5” 2 หัวข้อ
- 1.8 คำที่สัมพันธ์กับหัวข้อ 3 หัวข้อ มี 12 คำ ได้แก่ คำว่า “กาม” เป็นต้น ดังนี้
- 1.8.1 “กาม” ปรากฏใน “กามคุณ 5” 2 หัวข้อ และ “กามุปัตติ 3”
- 1.8.2 “ฉาน” ใน “ฉาน 4” ทั้ง 3 หัวข้อ
- 1.8.3 “ทักษิณ” ใน “ทักษิณาวิสฐิติ 4” “ทักษิณียบุคคล 7” และ “ทักษิณียบุคคล 8”
- 1.8.4 “นิรณ” ใน “นิรณ 5” ทั้ง 3 หัวข้อ
- 1.8.5 “บันได” ใน “บันไดของธรรมปราสาท 4” “บันไดของสละธรรมโภกขณ 4” และ “บันไดของสละโภกขณ 4”
- 1.8.6 “มหา” ใน “มหาปเทศ 4” “มหาภูตรูป 4” และ “มหาศีล 7”
- 1.8.7 “รั้ว” ใน “รั้วล้อมของธรรมปราสาท 2” “รั้วล้อมของสละธรรมโภกขณ 2” และ “รั้วล้อมของสละโภกขณ 2”
- 1.8.8 “สัญญา” ใน “สัญญา 5” “สัญญา 6” และ “สัญญา 7”
- 1.8.9 “เสียง” ใน “เสียง 2” “เสียงของเมืองกุสาวดี 10” และ “เสียงของสนิงกุมารพรหม 8”
- 1.8.10 “องค์” ใน “องค์ของภิกษุผู้บำเพ็ญเพียร 5” “องค์แห่งการบรรลุโสดาบัน 4” และ “องค์แห่งพระโสดาบัน 4”
- 1.8.11 “อิฐ” ใน “อิฐของธรรมปราสาท 4” “อิฐของสละธรรมโภกขณ 4” และ “อิฐของสละโภกขณ 4”
- 1.8.12 “อุปาทาน” ใน “อุปาทาน 4” และ “อุปาทานชั้น 5” 2 หัวข้อ

1.9 คำที่สัมพันธ์กับหัวข้อ 2 หัวข้อ มี 34 คำ ได้แก่ 1) “กรรม” ปรากฏใน “กรรม 4” และ “กรรมกิเลส 4” 2) “การได้” ใน “การได้อัตภาพ 3” และ “การได้อัตภาพ 4” 3) “กัลบุตร” ใน “กัลบุตรพึงบำรุงมิตรสหายโดยหน้าที่ 5” และ “กัลบุตรพึงบำรุงสมณพราหมณ์โดยหน้าที่ 5” 4) “ความเป็นอัจฉริยะ” ใน “ความเป็นอัจฉริยะที่มีอยู่ในพระเจ้าจักรพรรดิ 4” และ “ความเป็นอัจฉริยะที่มีอยู่ในพระอานนท์ 4” 5) “คุณลักษณะ” ใน “คุณลักษณะของพระเจ้ามหาวิชิตราช 8” และ “คุณลักษณะของพราหมณ์ปุโรหิต 4” 6) “ต้นตาล” ใน “ต้นตาลของสละธรรมโปกขรณี 7” และ “ต้นตาลแห่งกรุงกุสาวดีราชธานี 7” 7) “ตัมหา” ใน “ตัมหา 3” และ “ตัมหา 6” 8) “ทาน” ใน “ทานวัตถุ 8” และ “ทานูปัตติ 8” 9) “ท้าว” ใน “ท้าวจาตุมหาราช 4” และ “ท้าวมหาราช 4” 10) “บริษัท” ใน “บริษัท 8” ทั้ง 2 หัวข้อ 11) “ปาฏิหาริย์” ใน “ปาฏิหาริย์ 3” ทั้ง 2 หัวข้อ 12) “ผล” ใน “ผลและอานิสงส์ 4” และ “ผลวิบากแห่งกรรม 3” 13) “พระ” ใน “พระคุณตามความเป็นจริงของพระผู้มีพระภาค 8” และ “พระอนาคามี 5” 14) “พละ” ใน “พละ 4” และ “พละ 7” 15) “โพชฌงค์” ใน “โพชฌงค์ 7” ทั้ง 2 หัวข้อ 16) “ภิกขุ” ใน “ภิกขุอุปทานิยธรรม 6” และ “ภิกขุอุปทานิยธรรม 7” 17) “ราช” ใน “ราชกุมาร 4” และ “ราชอุปทานิยธรรม 7” 18) “ลักษณะ” ใน “ลักษณะมหาบุรุษ 32” ทั้ง 2 หัวข้อ 19) “วิชา” ใน “วิชา 3” และ “วิชา 8” 20) “วิโมกข์” ใน “วิโมกข์ 8” ทั้ง 2 หัวข้อ 21) “เวทนา” ใน “เวทนา 3” และ “เวทนา 6” 22) “สติ” ใน “สติปัฏฐาน 4” ทั้ง 2 หัวข้อ 23) “สมณะ” ใน “สมณพราหมณ์ย่อมอนุเคราะห์กัลบุตรด้วยหน้าที่ 5” และ “สมณะ 4” 24) “สมาธิ” ใน “สมาธิ 3” และ “สมาธิภาวนา 4” 25) “สังโยชน์” ใน “สังโยชน์ 3” และ “สังโยชน์ 7” 26) “สัสสต” ใน “สัสสวาทะ 3” และ “สัสสวาทะ 4” 27) “สิกขา” ใน “สิกขา 3” และ “สิกขาบท 5” 28) “เสา” ใน “เสาของธรรมปราสาท 4” และ “เสาระเนียดแห่งกรุงกุสาวดีราชธานี 7” 29) “อนุตตริยะ” ใน “อนุตตริยะ 3” และ “อนุตตริยะ 6” 30) “อภิกายตนะ” ใน “อภิกายตนะ 8” ทั้ง 2 หัวข้อ 31) “อานิสงส์” ใน “อานิสงส์ของคัมภีร์ 5” และ “อานิสงส์แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล 5” 32) “อาสวะ” ใน “อาสวะ 3” ทั้ง 2 หัวข้อ 33) “อิทธิบาท” ใน “อิทธิบาท 4” ทั้ง 2 หัวข้อ 34) “อินทรีย์” ใน “อินทรีย์ 3” และ “อินทรีย์ 5”

2. เครือข่ายธรรมในพระไตรปิฎก: คัมภีร์มัชฌิมนิกาย

คำที่สัมพันธ์กับหัวข้อธรรมแห่งคัมภีร์มัชฌิมนิกายในพระไตรปิฎกฯ ตั้งแต่ 2 หัวข้อขึ้นไปรวมกันเป็นเครือข่ายเรียงลำดับจากมากไปน้อยดังนี้

2.1 คำที่สัมพันธ์กับหัวข้อ 21 หัวข้อ คือ คำว่า “ธรรม” แบ่งเป็น 1) “ธรรม 2 3 4 10” และ “ธรรมที่ทำให้เป็นผู้ว่าง่าย 2” คำ ๆ ละ 2 หัวข้อ 2) “ธรรม 8” “ธรรม 11” “ธรรมที่ควรเจริญ 2” “ธรรมที่ควรทำให้แจ้ง 2” “ธรรมที่ควรละ 2” “ธรรมอันน่าอัศจรรย์ 20” “ธรรมารมณ 2” และ “ธัมมเทส 4” จำนวนคำละ 1 หัวข้อ

2.2 คำที่สัมพันธ์กับหัวข้อ 6 หัวข้อ มี 6 คำ ได้แก่ 1) “อายตนะ” แบ่งเป็น “อายตนะ 6” และ “อายตนะ 12” จำนวนคำละ 1 หัวข้อ “อายตนะภายนอก 6” และ “อายตนะภายใน 6” จำนวน คำละ 2 หัวข้อ 2) “ความประพฤติ” ได้แก่ “ความประพฤติสมาสมาทางกาย 3” “ความประพฤติสมาสมาทางวาจา 4” “ความประพฤติสมาสมาทางใจ 3” “ความประพฤติไม่สมาสมาทางกาย 3” “ความประพฤติไม่สมาสมาทางวาจา 4” และ “ความประพฤติไม่สมาสมาทางใจ 3”

2.3 คำที่สัมพันธ์กับหัวข้อ 5 หัวข้อ มี 5 คำ ได้แก่ 1) “บุคคล” แบ่งเป็น “บุคคล 2” และ “บุคคล 7” จำนวนคำละ 1 หัวข้อ และ “บุคคล 4” จำนวนคำละ 3 หัวข้อ 2) “ปัจจัย” แบ่งเป็น “ปัจจัยแห่งการเข้าเฝ้าวิมุตติ 2” “ปัจจัยแห่งการตั้งอยู่แห่งเจโตวิมุตติ 3” “ปัจจัยแห่งการถือกำเนิดในครรภ์ 3” “ปัจจัยแห่งการออกจากเจโตวิมุตติ 2” และ “ปัจจัยให้เกิดสมาธิ 2” จำนวนคำละ 1 หัวข้อ 3) “เวทนา” แบ่งเป็น “เวทนา 2” จำนวน 1 หัวข้อ “เวทนา 3” จำนวนคำละ 2 หัวข้อ และ “เวทนา 6” จำนวนคำละ 2 หัวข้อ 4) “สัมมา” แบ่งเป็น “สัมมาสัมมันตะ 2” “สัมมาทิฐิ 2” “สัมมาวาจา 2” “สัมมาสังกัปปะ 2” และ “สัมมาอาชีวะ 2” จำนวนคำละ 1 หัวข้อ 5) “อริยะ” แบ่งเป็น “อริยมรรค 8” หรือ “อริยมรรคมีองค์ 8” จำนวนคำละ 3 หัวข้อ และ “อริยสัจ 4” จำนวนคำละ 2 หัวข้อ

2.4 คำที่สัมพันธ์กับหัวข้อ 4 หัวข้อ มี 3 คำ ได้แก่ 1) “ธาตุ” แบ่งเป็น “ธาตุ 2” “ธาตุ 3” “ธาตุ 6” และ “ธาตุ 18” จำนวนคำละ 1 หัวข้อ 2) “ผัสสะ” แบ่งเป็น “ผัสสะ 3” และ “ผัสสาตนะ 6” จำนวนคำละ 1 หัวข้อ “ผัสสะ 6” จำนวน 2 หัวข้อ 3) “สติ” แบ่งเป็น “สติปัฏฐาน 3” จำนวน 1 หัวข้อ “สติปัฏฐาน 4” จำนวน 4 หัวข้อ

2.5 คำที่สัมพันธ์กับหัวข้อ 3 หัวข้อ มี 14 คำ ได้แก่ 1) “กาม” ปรากฏในหัวข้อ “กามคุณ 5” ทั้ง 3 คำ 2) “การได้” ใน “การได้ทิฐิ 2” “การได้สัญญา 2” และ “การได้อัตภาพ 2” 3) “กิเลส” ใน “กิเลสเครื่องตรึงจิตดุจตะปู 5” “กิเลสเครื่องผูกใจ 5” และ “กิเลสเครื่องผูกใจ 5” 4) “คติ” ใน “คติ 2” “คติ 5” และ “คติของผู้มีฉันทาภิวินิ

2” 5) “คำที่กล่าว” ใน “คำที่กล่าวต่อ ๆ กันมา 10 (ของตถาคต)” “คำที่กล่าวต่อ ๆ กันมา 10 (ของนิครนถ์)” และ “คำที่กล่าวต่อ ๆ กันมา (ของสมณพราหมณ์)” 6) “ทักขิณี” ใน “ทักขิณี 2” “ทักขิณี 6” และ “ทักขิณีฐาน 6” 7) “พระ” ใน “พระเจ้าจักรพรรดิทรงเป็นผู้สมบุรณ์ด้วยแก้ว 7” “พระเจ้าจักรพรรดิทรงเป็นผู้สมบุรณ์ด้วยฤทธิ์ 4” และ “พระสุรเสียงประกอบด้วยองค์ 8” 8) “โพชฌงค์” ปรากฏในหัวข้อ “โพชฌงค์ 7” ทั้ง 3 คำ 9) “รูป” แบ่งเป็น “รูป 2” 1 หัวข้อ และ “รูปฐาน 4” 2 หัวข้อ 10) “ลักษณะ” ใน “ลักษณะของคนพาล 3” “ลักษณะของบัณฑิต 3” และ “ลักษณะมหาบุรุษ 32” 11) “สิกขา” ใน “สิกขาและสาชีพ 26” 2 หัวข้อ และ “สิกขาและสาชีพของภิกษุ 26” 12) “เสียง” ใน “เสียง 2” ทั้ง 3 หัวข้อ 13) “อุปาทาน” ใน “อุปาทาน 4” 1 หัวข้อ และ “อุปาทานชั้น 5” 2 หัวข้อ 14) “องค์” ใน “องค์ 11” “องค์ของภิกษุผู้มีความเพียร 5” และ “องค์ธรรม 5”

2.6 คำที่สัมพันธ์กับหัวข้อ 2 หัวข้อ มี 23 คำ ได้แก่ 1) “กรรม” ปรากฏในหัวข้อ “กรรม 3” และ “กรรม 4” 2) “คุณ” ใน “คุณในโลก 2” และ “คุณอันยอดเยี่ยม 3” 3) “ฐานะ” ใน “ฐานะ 3” และ “ฐานะ 5” 4) “ตัณหา” ใน “ตัณหา 6” ทั้ง 2 คำ 5) “ทักษิณี” ใน “ทักษิณีที่ไปในสงฆ์ 7” และ “ทักษิณีเป็นปาฏิปุคคิก 14” 6) “นิวรรณ์” ใน “นิวรรณ์ 5” ทั้ง 2 คำ 7) “เนื้อ” ใน “เนื้อที่ควรฉัน 3” และ “เนื้อที่ไม่ควรฉัน 3” 8) “บริษัท” ใน “บริษัท 2” และ “บริษัท 8” 9) “ปฐม” ใน “ปฐมฐานมืองค์ 5” ทั้ง 2 คำ 10) “มหา” ใน “มหานรก 3” และ “มหาภูตรูป 4” 11) “วรรณะ” ใน “วรรณะ 2” และ “วรรณะ 4” 12) “วิชา” ใน “วิชา 3” ทั้ง 2 คำ 13) “วิญญาน” ใน “วิญญาน 6” ทั้ง 2 คำ 14) “สาราณีย” ใน “สาราณียธรรม 6” ทั้ง 2 คำ 15) “โสมนัส” ใน “โสมนัสอาศัยเนกขัมมะ 6” และ “โสมนัสอาศัยเรือน 6” 16) “เหตุ” ใน “เหตุ 2” และ “เหตุให้ประสบสิ่งที่ไม่เป็นบุญ 5” 17) “อิทธิณ” ใน “อิทธิณ 4” และ “อิทธิณสมณะ 7” 18) “อรุณ” ใน “อรุณฐาน 3” และ “อรุณฐาน 4” 19) “อานาปาน” ใน “อานาปานสติ 16” ทั้ง 2 คำ 20) “อานิสงส์” ใน “อานิสงส์ 10” และ “อานิสงส์แห่งการเจริญสติปัฏฐาน 16” 21) “อินทริย” ใน “อินทริย 5” ทั้ง 2 คำ 22) “อุเบกขา” ใน “อุเบกขาอาศัยเนกขัมมะ 6” และ “อุเบกขาอาศัยเรือน 6” 23) “อุปมา” ใน “อุปมา 3” ทั้ง 2 คำ

การเปรียบเทียบแบบที่ 1 แหล่งข้อมูลเดียวกันแต่ต่างคัมภีร์

ผลการวิจัยข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ในหนังสือพจนานุกรมฯ คำที่สัมพันธ์กับหัวข้อธรรมมากที่สุดแห่งคัมภีร์ที่ขนิทาย คือ “ธรรม” 15 หัวข้อ รองลงมา คือ คำว่า “กาม” 12 หัวข้อ และมีขนิมณิกายมี 2 คำ คือ คำว่า “กาย” และ “สัมมา” 6 หัวข้อ รองลงมา คือ คำว่า “จิต” 5 หัวข้อ

ในพระไตรปิฎกฯ คำที่สัมพันธ์กับหัวข้อธรรมมากที่สุดแห่งคัมภีร์ที่ขนิทายและมีขนิมณิกาย คือ คำว่า “ธรรม” ต่างแต่จำนวนหัวข้อธรรมที่สัมพันธ์กัน กล่าวคือ หัวข้อธรรมแห่งที่ขนิทายมากกว่ามีขนิมณิกาย 85 หัวข้อ คือ 106 และ 21 หัวข้อ รองลงมา คือ คำว่า “อริยะ” และ “อายตนะ” จำนวน 11 และ 6 หัวข้อ ตามลำดับ

จากการเปรียบเทียบข้างต้นแสดงให้เห็นว่า คำที่สัมพันธ์กับหัวข้อธรรมมากที่สุดในหนังสือพจนานุกรมฯ 3 ลำดับแรก ได้แก่ 1) “ธรรม” 15 หัวข้อ 2) “กาม” 12 หัวข้อ และ 3) มี 2 คำ คือ “กาย” และ “สัมมา” อย่างละ 6 หัวข้อ ส่วนในพระไตรปิฎกฯ 3 ลำดับแรก ได้แก่ 1) “ธรรม” 127 หัวข้อ 2) “อริยะ” 11 หัวข้อ และ 3) “อายตนะ” 6 หัวข้อ

เมื่อพิจารณาโดยภาพรวมของแหล่งข้อมูล คำว่า “ธรรม” มีจำนวนมากที่สุด 142 หัวข้อ รองลงมา คือ คำว่า “กาม” 12 หัวข้อ

การเปรียบเทียบแบบที่ 2 คัมภีร์เดียวกันแต่ต่างแหล่งข้อมูล

คัมภีร์ที่ขนิทาย คำที่สัมพันธ์กับหัวข้อธรรมมากที่สุดในหนังสือพจนานุกรมฯ คือ คำว่า “ธรรม” 15 หัวข้อ รองลงมา คือ คำว่า “กาม” 12 หัวข้อ ส่วนในพระไตรปิฎกฯ คำที่สัมพันธ์กับหัวข้อธรรมมากที่สุด คือ คำว่า “ธรรม” เช่นเดียวกับในพจนานุกรมฯ ต่างแต่จำนวน คือ 106 หัวข้อ รองลงมา คือ คำว่า “อริยะ” 11 หัวข้อ

คัมภีร์มีขนิมณิกาย คำที่สัมพันธ์กับหัวข้อธรรมมากที่สุดในหนังสือพจนานุกรมฯ คือ คำว่า “กาย” และ “สัมมา” 6 หัวข้อ รองลงมา คือ คำว่า “จิต” 5 หัวข้อ ส่วนในพระไตรปิฎกฯ ยังคงเป็นคำเดิม คือ คำว่า “ธรรม” 21 หัวข้อ รองลงมา คือ คำว่า “อายตนะ” 6 หัวข้อ

จากการเปรียบเทียบข้างต้นแสดงให้เห็นว่า คำที่มีความสัมพันธ์กับหัวข้อธรรมมากที่สุดในคัมภีร์ที่ขนิทาย 3 ลำดับแรก ได้แก่ 1) “ธรรม” 121 หัวข้อ 2) “กาม” 12 หัวข้อ และ 3) “อริยะ” 11 หัวข้อ ส่วนในคัมภีร์มีขนิมณิกาย 3 ลำดับแรก ได้แก่ 1) “ธรรม” 21 หัวข้อ 2) มี 3 คำ คือ “กาย” “สัมมา” และ “อายตนะ” 6 หัวข้อ และ 3) “จิต” 5 หัวข้อ

เมื่อพิจารณาโดยภาพรวมของคัมภีร์ คำว่า “ธรรม” มีจำนวนมากที่สุด 142 หัวข้อ รองลงมา คือ คำว่า “กาม” 12 หัวข้อ

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ธรรมเนียมแห่งคัมภีร์ทั้งสองในพระไตรปิฎกฯ มีจำนวนมากกว่าในหนังสือพจนานุกรมฯ ในขณะเดียวกันในหนังสือพจนานุกรมฯ ก็มากกว่าในแบบเรียนหลักสูตรธรรมศึกษา ดังนั้น จึงอาจกล่าวในเชิงเปรียบเทียบได้ว่า หลักสูตรธรรมศึกษาเป็นเบื้องต้น หนังสือพจนานุกรมฯ เป็นท่ามกลาง และพระไตรปิฎกฯ เป็นเบื้องปลายในการศึกษาธรรมตามลำดับจากน้อยไปมากจนถึงระดับกว้างขวางลึกซึ้ง แท้จริงแล้ว การศึกษาธรรมหรือเรียกว่าปริยัติก็ควรเป็นเช่นนั้น คือ ศึกษาจากพระไตรปิฎกเนื่องจากเป็นแหล่งข้อมูลปฐมภูมิในการศึกษาธรรม

เครือข่ายธรรมก็ปรากฏชัดเจนเช่นกันว่า คำหรือข้อธรรมแต่ละข้อไม่ได้เกิดขึ้นและทำงานอย่างโดดเดี่ยวแต่เชื่อมโยงกันเป็นระบบ ในงานวิจัยนี้แสดงไว้เพียงคัมภีร์ 2 คัมภีร์มีเนื้อหาจำนวน 6 เล่ม ยังพบเครือข่ายธรรมที่เชื่อมโยงกับคำหรือข้อเดียว คือ “ธรรม” มากถึง 142 หัวข้อ รองลงมา คือ คำว่า “กาม” 12 หัวข้อ และยังมีคำหรือข้อที่สัมพันธ์กันเป็นเครือข่ายในระดับรองลงมาอีกจนถึงระดับ 2 หัวข้อ ดังนั้น จึงอาจคาดการณ์เชิงเปรียบเทียบได้อย่างแน่ชัดว่ายังมีเครือข่ายธรรมอีกจำนวนมากในพระไตรปิฎกเนื่องจากมีจำนวนเนื้อหาอีกจำนวนมากถึง 39 เล่ม

อนึ่ง เนื่องจากยังไม่พบงานวิจัยก่อนหน้านี้ที่ศึกษาเครือข่ายธรรมชั้นหรือประเด็นวิจัยที่ใกล้เคียงกัน จึงไม่สามารถแสดงให้เห็นความสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับงานวิจัยก่อนหน้านี้ได้ โดยนัยนี้ งานวิจัยนี้จึงถือเป็นการวางรากฐานแนวทางการศึกษาธรรมชั้นเชิงเครือข่าย

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะสำหรับนำผลการวิจัยไปใช้

เนื่องจากข้อจำกัดด้านพื้นที่ ในบทความนี้จึงไม่สามารถนำเสนอแผนภาพความเชื่อมโยงเชิงเครือข่ายได้ ดังนั้น ผู้นำไปใช้อาจวาดเป็นเครือข่ายโดยมีคำหรือข้อหนึ่งเป็นแม่ข่ายตรงกลางแล้วแวดล้อมด้วยหัวข้อธรรมที่สัมพันธ์ดังแสดงไว้ในผลการวิจัยเพื่อให้เข้าใจได้ง่าย

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้มุ่งแสดงเพียงเครือข่ายธรรมหรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ โครงสร้าง ยังไม่ได้ศึกษาลึกลงในรายละเอียดของสภาวะและกระบวนการธรรม ดังนั้น จึงควรมีการวิจัยต่อไปในมิติของสภาวะและกระบวนการเพื่อแสดงลักษณะและการทำงานของข้อธรรมและหัวข้อธรรมเชิงปัจเจกและเชิงเครือข่าย

เอกสารอ้างอิง

- คณะสงฆ์และรัฐบาล. (2558a). *หลักสูตรธรรมศึกษา ชั้นตรี ฉบับปรับปรุง พุทธศักราช 2557*. มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- คณะสงฆ์และรัฐบาล. (2558b). *หลักสูตรธรรมศึกษา ชั้นโท ฉบับปรับปรุง พุทธศักราช 2557*. มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- คณะสงฆ์และรัฐบาล. (2558c). *หลักสูตรธรรมศึกษา ชั้นเอก ฉบับปรับปรุง พุทธศักราช 2557*. มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2553). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 19). เอส.อาร์. ฟรินตัง แมส โปรดักส์.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2561). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์* (พิมพ์ครั้งที่ 31). สหธรรมิก.